

OBSAH

Úvod	Str. 5
1 K problematice výchovy zrakově postižených dětí	6
1.1 Kategorie zrakově postižených	6
1.2 Způsoby výchovy a vzdělávání zrakově postižených dětí	8
2 Specifické znaky vývoje zrakově postižených dětí	10
(Doc.RNDr. M.Vágnerová, DrSc.)	
2.1 Charakteristické znaky psychického vývoje zrakově postižených dětí	10
2.2 Vývoj poznávacích procesů u zrakově postižených dětí	11
2.3 Specifické rysy pohybového vývoje zrakově postižených dětí	15
2.4 Socializace zrakově postižených dětí	16
3 Speciálně pedagogická centra	18
4 Úloha rodiny a školy v procesu integrace	21
4.1 Rodiče v procesu integrace	21
4.2 Dítě v procesu integrace	23
4.3 Spolužáci v procesu integrace	23
4.4 Učitel v procesu integrace	25
5 Základní metodická doporučení pro učitele běžných škol	27
5.1 Specifika výchovy zrakově postiženého dítěte v mateřské škole ..	27
5.1.1 Rozvoj zrakového vnímání	28
5.1.2 Rozvoj sluchového vnímání	29
5.1.3 Rozvoj hmatového vnímání	30
5.1.4 Rozvoj čichu a chuti	32
5.1.5 Rozvoj řeči	32
5.1.6 Rozvoj estetického vnímání	33
5.1.7 Pohybové činnosti	34
5.1.8 Nácvik sebeobsluhy	36
5.2 Specifika výchovy a vzdělávání zrakově postiženého žáka	
základní školy	37
5.2.1 Smyslová výchova	37
5.2.2 Tělesná výchova	38
5.2.3 Pracovní výchova	40
5.2.4 Výtvarná výchova	42
5.2.5 Hudební výchova	42
5.2.6 Čtení	43
5.2.7 Psaní	45
5.2.8 Psaní strojem	47

6 Základní materiálně-technické podmínky integrace	48
6.1 Osvětlení	48
6.2 Teplota	49
6.3 Hluk	49
6.4 Úprava interiéru	50
6.5 Úprava pracovního prostředí	50
6.6 Kompenzační pomůcky	51
Závěr	55
Seznam použité literatury	57

ÚVOD

Jak ukazuje současný vývoj, učitelé běžných škol se budou stále častěji setkávat se společnou výukou zdravých a zrakově postižených dětí. Tento nový způsob výchovy a vzdělávání postižených dětí je umožněn legislativně a rodiče stále ve větší míře využívají svého práva rozhodovat o způsobu výchovy svého dítěte a požadují jeho zařazení do škol běžného typu, a to již od předškolního věku.

Učitelé mateřských a základních škol běžného typu však s výchovou a vzděláváním zrakově postižených dětí dosud nezískali potřebné zkušenosti a nejsou ani teoreticky dostatečně připraveni na plnění náročných specifických úkolů souvisejících s integrovaným způsobem výchovy a vzdělávání. Z oblasti výchovy zrakově postižených dětí navíc postrádají i ucelenou literaturu. Záměrem této příručky je proto poskytnout základní poznatky z předškolní i školní výchovy a vzdělávání těžce zrakově postižených dětí zejména pedagogům mateřských a základních škol běžného typu, kteří mají ve své třídě zrakově postižené děti, ale též rodičům i přátelům těchto dětí.

1 K PROBLEMATICE VÝCHOVY ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH DĚTÍ

1.1 KATEGORIE ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH

Zrak je nejfrekventovanějším analyzátorem v rozvoji každé osobnosti. Podává maximum informací v minimálním čase, umožňuje orientaci v prostředí, rozlišování tvarů, barev, velikosti, vzdálenosti, hloubky, směru, pohybu a klidu v okolním prostředí.

Podává informace detailní i globální. Patří mezi telereceptory, tj. mezi dálkové receptory. Má rozhodující vliv na utváření správných představ, rozvoj paměti, pozornosti, myšlení, řeči i sféry emocionálně volní. Zrakové vjemy mají význam pro každou praktickou činnost - ať je to hra, učení, pracovní, zájmová či rekreační činnost. Jsou rovněž velmi bohatým zdrojem estetických zážitků.

Poškození nebo porucha zraku, či dokonce jeho ztráta, omezují, deformují nebo zcela vylučují tento zdroj informací.

Zrakově postižené děti mají v důsledku zrakové vady omezené nejen množství zrakem získaných poznatků (podle stupně snížení zrakové ostrosti až po úplnou ztrátu zraku), ale i jejich kvalitu (vidění může být rozmazané, mlhavé, mohou se objevit výpady v zorném poli nebo jeho zúžení). Děti, které vyžadují speciálně pedagogickou péči, se v současné době člení do několika skupin podle druhu zrakové vady a jejího stupně.

Zrakově postižení

- a) se zrakovou vadou orgánovou (slabozrací, se zbytky zraku a nevidomí),
- b) se zrakovou vadou převážně funkční (tupozrací, šilhaví).

Slabozraké děti

se vyznačují takovou poruchou zraku, při které je vidění oběma očima i při korekcí brýlemi sníženo natolik, že jim neumožňuje číst písma běžné velikosti. Slabozraké děti nerozeznávají detaily, nevidí vzdálené předměty, v mnoha případech obtížně rozeznávají barvy. Vyžadují speciálně pedagogické metody výchovy a vzdělávání, zejména rozvíjení zrakových schopností (metoda reeduкаce). K jejich zrakové vadě se přihlídí především při tělesné výchově, ve které se učitel řídí pokyny odborného lékaře.

Některé děti používají bifokální brýle (brýle s dvouohniskovými optickými skly, umožňující hledění do dálky i do blízka), speciální optiku, speciální technické pomůcky a zvětšený tisk. Stupeň jejich zrakové vady vyžaduje často další vhodně upravené podmínky pro zrakovou práci a orientaci v prostoru. Speciální výchovu a vzdělávání zajišťují v plném rozsahu školy pro slabozraké.

Kritériem pro vzdělávání ve škole pro slabozraké je vizus méně než 1/15 a zúžený rozsah zorného pole.

Děti se zbytky zraku

čili s částečným viděním (vizus 4/50 nebo 3/50) mohou sledovat dobře osvětlené předměty. Speciálními metodami a pomůckami je možno zbytků zraku lépe využívat při výuce. Opatření výchovná jsou téměř totožná s opatřeními pro nevidomé. Žáci využívají zbytků zraku především k rozšiřování obzoru, k orientaci v prostoru, ve výuce i v sociálních vztažích.

Děti jsou vyučovány dvěma technikami psaní a čtení - černotiskem a Braillovým písmem. Při vyučování jsou využívány kompenzační učební pomůcky, umožňující těmto žákům využití zbytku poškozeného zraku.

Ke zrakové vadě se přihlíží při všech činnostech, zejména však v tělesné výchově, výtvarné výchově a pracovním vyučování.

V současné době zajišťuje speciální péči v plném rozsahu základní škola pro žáky se zbytky zraku, popř. školy pro slabozraké.

Děti nevidomé

při úplné slepotě nevnímají ani světlo, prakticky nevidomí mají světlocit, to znamená reagují na světlo. Důsledky nevidomosti se projevují v neschopnosti zrakového vnímání, které znemožňuje běžný grafický výkon a značně ztěžuje samostatný pohyb a prostorovou orientaci. Při čtení a psaní žáci používají Braillovo bodové (slepecké) písmo, v prostoru se orientují pomocí ostatních smyslů, především sluchu a hmatu.

Speciálně pedagogická metoda výchovy a vzdělání je zaměřena na rozvíjení zbylých smyslů. Pomocí kompenzačních pomůcek auditivních, taktilních a taktilně-auditivních se učí především hmatově poznávat svět, cvičí si sluch. Nevidomé děti jsou záměrně vedeny k tělesné činnosti, k pohyblivosti a k sebeobsluze.

Speciálně pedagogickou péči v plném rozsahu poskytují mateřské a základní školy pro nevidomé.

Tupozraké děti

mají sníženou zrakovou ostrost na jednom oku, vidění druhého oka bývá zachováno. Takto postižené děti ztrácejí výhody vidění oběma očima, tzv. vidění binokulárního - schopnosti vidět perspektivně a plasticky. Průvodním znakem tupozrakosti bývá šilhání.

Speciálně pedagogická péče spočívá v procvičování tupozrakého oka pomocí pleoptických a ortoptických cvičení*) především dětí předškolního věku. Speciální péče jim poskytují odborníci z oblasti mediciny i pedagogiky, a to v tzv. očních třídách mateřských škol nebo ve speciálních mateřských školách pro tupozraké a šilhavé děti, popř. dětem školního věku ve specializovaných třídách (obvykle pro 1. až 3. ročník).

*) Pleoptická cvičení jsou zaměřena na skládání obrazců, barevných komponentů, obkreslování apod. Ortoptická cvičení směřují k vybudování nebo obnovení binokulárního vidění při současném přímém postavení očí. Cílem je dosáhnout prostorové vidění. Cvičení provádí s dětmi zdravotnický personál na speciálních přístrojích.

1.2 ZPŮSOBY VÝCHOVY A VZDĚLÁVÁNÍ ZRAKOVĚ POSTIŽENÝCH DĚTÍ

Děti se zrakovým postižením mají v současné době možnost navštěvovat buď speciální školy, nebo běžné školy. Každý ze způsobů výchovy a vzdělávání má své přednosti i nedostatky.

Společná výchova a vzdělávání postižených dětí se zdravými dětmi vychází z předpokladu, že dítě s postižením, pokud žije již od dětského věku společně se svými zdravými vrstevníky, nebude mít tak velké problémy při začleňování do pracovního kolektivu a společnosti v dospělosti.

Při takové výuce i v mimoškolních aktivitách získá postižené dítě mnoho nových poznatků, má možnost poznat i své přednosti a nedostatky. Zdravé děti se naučí akceptovat a tolerovat různé odlišnosti postižených vrstevníků, srovnávat jejich i své potřeby, dále získávat z kontaktu s postiženými spolužáky zkušenosti, což jim později umožní navazovat bez předsudků kontakt s lidmi, kteří i přes mnoho společného jsou v jistých ohledech jiní.

Ve třídách běžných mateřských nebo základních škol zpravidla vyučují učitelé bez pedagogické specializace pro výchovu a vzdělávání žáků se zrakovým postižením. Tito žáci plní výchovné, popř. i vzdělávací cíle běžných mateřských nebo základních škol, ale navíc by jim měla být poskytována i speciálně pedagogická péče, vyplývající z jejich zrakové vady. V mateřské škole je to speciální výcvik nepostižených smyslů a rozvíjení zbytků postiženého smyslu, prvky sebeobsluhy, orientace a samostatného pohybu, v základních školách přibývá psaní strojem a pro žáky se zbytky zraku a nevidomé jsou to výcvik prostorové orientace a psaní a čtení Braillova písma. Podle potřeby jednotlivých dětí i žáků je nutné jim poskytovat i péči logopedickou, popř. další.

Speciálně pedagogická péče však v současné době v běžných školách dosud není v plné míře zajišťována. Důvody jsou nejen personální - malá odborná připravenost učitelů, nedostatek specialistů ve speciálně pedagogických centrech (viz dále), kteří by zrakově postiženým dětem měli speciální pomoc poskytovat, ale též ne zcela vyhovující vybavení běžných škol kompenzačními pomůckami a vysoký počet žáků ve třídě, který ztěžuje individuální přístup ke zrakově postiženému dítěti.

Děti se zrakovým postižením mohou navštěvovat také speciální třídy běžných mateřských nebo základních škol (zpravidla ve větších městech). V těchto třídách jsou žákům zajištěny stejné podmínky jako ve speciálních školách a přitom tato forma umožňuje kombinovat speciální výuku s výukou integrovanou. Další jejich výhodou je, že děti nemusí být přes týden odloučeny od svých rodičů. (Dopravu dětí do školy zajišťují rodiče.) Tento způsob výchovy a vzdělávání je všeobecně označován za částečnou integraci.

K prokazatelným výhodám integrovaného způsobu výchovy a vzdělávání patří především možnost, aby dítě žilo i nadále v rodinném prostředí, z hlediska jeho sebejistoty není zanedbatelná ani skutečnost, že běžná škola, kterou navštěvuje, je obvykle v blízkosti jeho bydliště, v důvěrně známém pro-

Příloha č. 1

SLOVNÍČEK VYBRANÝCH POJMŮ SOUVISEJÍCÍCH S PROBLEMATIKOU OFTALMOPEDIE (v. h. = viz heslo)

A

ablace sítnice

odchlípení sítnice, v.h.

ablefarie

vrozené nebo získané úplné chybění očních víček

adaptometr

přístroj, kterým se zjišťuje adaptace oka na intenzitu světla, šero, tmu
afakie

oko bez čočky (po operaci, při úraze, nebo se čočka při vidění neuplatňuje, neboť je svou velkou částí nebo zcela mimo rovnici (nepravá afakie)

achloropsie

slepota pro vnímání zelené barvy

achromazie

vrozená, nebo úplná barvoslepota (vidění černobílé)

akomodace

schopnost oka přizpůsobit se vidění na různou vzdálenost

akomodační zařízení oka

- 1) akomodační čočka
- 2) sval v řasnatém tělisku
- 3) Zinnovy čočkové závěsy

albinismus

vrozený nedostatek, popř. úplné chybění pigmentu v kůži, ve vlasech a v živnatce. Albíni mají proto plavé vlasy, světle modré nebo šedé duhovky a zraková vada je různého stupně slabozrakosti.

amauróza

(slepota) v.h.

amblyopie

tupozrakost, tj. útlum zrakového vnímání. Zraková ostrost je u a. podnormální, a to i s optimální brýlovou korekcí případné refrakční vady. A. vzniká na jednom oku, kterému chybějí k rozvíjení zraku nezbytné podmínky. Visus může být snížen různě, někdy až pod hodnotu 1/60

ametropie

vada refrakce oka, v.h.

amotio retinae

odchlípení sítnice (v.h.)

aniridie

vrozený defekt oční duhovky buď neúplný, nebo úplný

aniseikonie

různá velikost obrázků zevního světa na sítnici obou očí

anizometropie

nestejná optická lomivost očí

anoftalmie

vrozené chybění oka buď úplné, nebo s nepatrným zbytkem